ମେଘନାଦବଧ କାବ୍ୟ

ମାଇକେଲ ମଧୁସୂଦନ ଦତ୍ତ

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

୨୫ ଜାନୁୟାରୀ ୨୦୦୬

ଶେଷ ପରିବର୍ତ୍ତନ: ୨୪ ମେ ୨୦୦୯)

http://www.iopb.res.in/˜somen/madhu.html   email:somen@iopb.res.in

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

ସମ୍ମୁଖ ସମରେ ପଡ଼ି, ବୀର-ଚୂଡ଼ାମଣି
ବୀରବାହୁ, ଚଳି ଯବେ ଗେଲା ଯମପୁରେ
ଅକାଳେ, କହ, ହେ ଦେବି ଅମୃତଭାଷିଣି,
କୋନ୍ ବୀରବରେ ବରି ସେନାପତି-ପଦେ,
ପାଠାଇଲା ରଣେ ପୁନଃ ରକ୍ଷଃକୁଳନିଧି
ରାଘବାରି ? କି କୌଶଳେ, ରାକ୍ଷସଭରସା
ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ୍ ମେଘନାଦେ – ଅଜେୟ ଜଗତେ–
ଊର୍ମିଳାବିଳାସୀ ନାଶି, ଇନ୍ଦ୍ରେ ନିଃଶଙ୍କିଲା ?
ବନ୍ଦି ଚରଣାରବିନ୍ଦ, ଅତି ମନ୍ଦମତି
ଆମି, ଡାକି ଆବାର ତୋମାୟ, ଶ୍ୱେତଭୁଜେ
ଭାରତି ! ଯେମତି, ମାଥ, ବସିଲା ଆସିୟା,
ବାଲ୍ମୀକିର ରସନାୟ (ପଦ୍ମାସନେ ଯେନ)
ଯବେ ଖରତର ଶରେ, ଗହନ କାନନେ,
କ୍ରୌଞ୍ଚବଧୂ ସହ କ୍ରୌଞ୍ଚେ ନିଷାଦ ବିଁଧିଲା,
ତେମତି ଦାସେରେ, ଆସି, ଦୟା କର, ସତି ।
କେ ଜାନେ ମହିମା ତବ ଏ ଭବମଣ୍ଡଳେ ?
ନରାଧମ ଆଛିଲ ଯେ ନର ନରକୁଳେ
ଚୌର୍ଯ୍ୟେ ରତ, ହଇଲ ସେ ତୋମାର ପ୍ରସାଦେ,
ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ, ଯଥା ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ଉମାପତି !
ହେ ବରଦେ, ତବ ବରେ ଚୋର ରତ୍ନାକର
କାବ୍ୟରତ୍ନାକର କବି ! ତୋମାର ପରଶେ,
ସୁଚନ୍ଦନ-ବୃକ୍ଷଶୋଭା ବିଷବୃକ୍ଷ ଧରେ !
ହାୟ, ମା, ଏହେନ ପୁଣ୍ୟ ଆଛେ କି ଏ ଦାସେ ?
କିନ୍ତୁ ଯେ ଗୋ ଗୁଣହୀନ ସନ୍ତାନେର ମାଝେ
ମୂଢ଼ମତି, ଜନନୀର ସ୍ନେହ ତାର ପ୍ରତି
ସମଧିକ । ଉର ତବେ, ଉର ଦୟାମୟି
ବିଶ୍ୱରମେ ! ଗାଇବ, ମା, ବୀରରସେ ଭାସି,
ମହାଗୀତ; ଉରି, ଦାସେ ଦେହ ପଦଛାୟା ।
–ତୁମିଓ ଆଇସ, ଦେବି ତୁମି ମଧୁକରୀ
କଳ୍ପନା ! କବିର ଚିତ୍ତ-ଫୁଲବନ-ମଧୁ
ଲୟେ, ରଚ ମଧୁଚକ୍ର, ଗୌଡ଼ଜନ ଯାହେ
ଆନନ୍ଦେ କରିବେ ପାନ ସୁଧା ନିରବଧି ।

କନକ-ଆସନେ ବସେ ଦଶାନନ ବଳୀ–
ହେମକୂଟ-ହୈମଶିରେ ଶୃଙ୍ଗବର ଯଥା
ତେଜଃପୁଞ୍ଜ । ଶତ ଶତ ପାତ୍ରମିତ୍ର ଆଦି
ସଭାସଦ, ନତଭାବେ ବସେ ଚାରି ଦିକେ ।

ଭୂତଳେ ଅତୁଳ ସଭା – ସ୍ଫଟିକେ ଗଠିତ;
ତାହେ ଶୋଭେ ରତ୍ନରାଜି, ମାନସ-ସରସେ
ସରସ କମଳକୁଳ ବିକଶିତ ଯଥା ।
ଶ୍ୱେତ, ରକ୍ତ, ନୀଳ, ପୀତ, ସ୍ତମ୍ଭ ସାରି ସାରି
ଧରେ ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଛାଦ, ଫଣୀନ୍ଦ୍ର ଯେମତି,
ବିସ୍ତାରି ଅଯୁତ ଫଣା, ଧରେନ ଆଦରେ
ଧରାରେ । ଝୁଲିଛେ ଝଲି ଝାଳରେ ମୁକୁତା,
ପଦ୍ମରାଗ, ମରକତ, ହୀରା; ଯଥା ଝୋଲେ
(ଖଚିତ ମୁକୁଳେ ଫୁଲ) ପଲ୍ଲବେର ମାଳା
ବ୍ରତାଳୟେ । କ୍ଷଣପ୍ରଭା ସମ ମୁହୁଃ ହାସେ
ରତନସମ୍ଭବା ବିଭା – ଝଳସି ନୟନେ !
ସୁଚାରୁ ଚାମର ଚାରୁଲୋଚନା କିଙ୍କରୀ
ଢୁଳାୟ; ମୃଣାଳଭୁଜ ଆନନ୍ଦେ ଆନ୍ଦୋଳି
ଚନ୍ଦ୍ରାନନା । ଧରେ ଛତ୍ର ଛତ୍ରଧର; ଆହା
ହରକୋପାନଳେ କାମ ଯେନ ରେ ନା ପୁଡ଼ି
ଦାଁଡ଼ାନ ସେ ସଭାତଳେ ଛତ୍ରଧର-ରୂପେ !–
ଫେରେ ଦ୍ୱାରେ ଦୌବାରିକ, ଭୀଷଣ ମୁରତି,
ପାଣ୍ଡବ-ଶିବିର ଦ୍ୱାରେ ରୁଦ୍ରେଶ୍ୱର ଯଥା
ଶୂଳପାଣି ! ମନ୍ଦେ ମନ୍ଦେ ବହେ ଗନ୍ଧେ ବହି,
ଅନନ୍ତ ବସନ୍ତ-ବାୟୁ, ରଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆନି
କାକଳୀ ଲହରୀ, ମରି ! ମନୋହର, ଯଥା
ବାଁଶରୀସ୍ୱରଲହରୀ ଗୋକୁଳ ବିପିନେ !
କି ଛାର ଇହାର କାଛେ, ହେ ଦାନବପତି
ମୟ, ମଣିମୟ ସଭା, ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥେ ଯାହା
ସ୍ୱହସ୍ତେ ଗଢ଼ିଲା ତୁମି ତୁଷିତେ ପୌରବେ ?

ଏହେନ ସଭାୟ ବସେ ରକ୍ଷଃକୁଳପତି,
ବାକ୍ୟହୀନ ପୁତ୍ରଶୋକେ ! ଝର ଝର ଝରେ
ଅବିରଳ ଅଶ୍ରୁଧାରା– ତିତିୟା ବସନେ,
ଯଥା ତରୁ, ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶର ସରସ ଶରୀରେ
ବାଜିଲେ, କାଁଦେ ନୀରବେ । କର ଜୋଡ଼ କରି,
ଦାଁଡ଼ାୟ ସମ୍ମୁଖେ ଭଗ୍ନଦୂତ, ଧୂସରିତ
ଧୂଳାୟ, ଶୋଣିତେ ଆର୍ଦ୍ର ସର୍ବ କଳେବର ।
ବୀରବାହୁ ସହ ଯତ ଯୋଧ ଶତ ଶତ
ଭାସିଲ ରଣସାଗରେ, ତା ସବାର ମାଝେ
ଏକମାତ୍ର ବାଁଚେ ବୀର; ଯେ କାଳ ତରଙ୍ଗ
ଗ୍ରାସିଲ ସକଳେ, ରକ୍ଷା କରିଲ ରାକ୍ଷସେ–
ନାମ ମକରାକ୍ଷ, ବଳେ ଯକ୍ଷପତି ସମ ।
ଏ ଦୂତେର ମୁଖେ ଶୁନି ସୁତେର ନିଧନ,
ହାୟ, ଶୋକାକୁଳ ଆଜି ରାଜକୁଳମଣି
ନୈକଷେୟ ! ସଭାଜନ ଦୁଃଖୀ ରାଜ-ଦୁଃଖେ ।
ଆଁଧାର ଜଗତ୍, ମରି, ଘନ ଆବରିଲେ
ଦିନନାଥେ ! କତ କ୍ଷଣେ ଚେତନ ପାଇୟା,
ବିଷାଦେ ନିଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି, କହିଲା ରାବଣ;–

"ନିଶାର ସ୍ୱପନସମ ତୋର ଏ ବାରତା,
ରେ ଦୂତ ! ଅମରବୃନ୍ଦ ଯାର ଭୁଜବଳେ
କାତର, ସେ ଧନୁର୍ଧରେ ରାଘବ ଭିଖାରୀ
ବଧିଲ ସମ୍ମୁଖ ରଣେ ? ଫୁଲଦଳ ଦିୟା
କାଟିଲା କି ବିଧାତା ଶାଲ୍ମଳୀ ତରୁବରେ ?
ହା ପୁତ୍ର, ହା ବୀରବାହୁ, ବୀର-ଚୂଡ଼ାମଣି !
କି ପାପେ ହାରାନୁ ଆମି ତୋମା ହେନ ଧନେ ?
କି ପାପ ଦେଖିୟା ମୋର, ରେ ଦାରୁଣ ବିଧି,
ହରିଲି ଏ ଧନ ତୁଇ ? ହାୟ ରେ, କେମନେ
ସହି ଏ ଯାତନା ଆମି ? କେ ଆର ରାଖିବେ
ଏ ବିପୁଳ କୁଳ-ମାନ ଏ କାଳ ସମରେ !

ବନେର ମାଝାରେ ଯଥା ଶାଖାଦଳେ ଆଗେ
ଏକେ ଏକେ କାଠୁରିୟା କାଟି, ଅବଶେଷେ
ନାଶେ ବୃକ୍ଷେ, ହେ ବିଧାଥ, ଏ ଦୁରନ୍ତ ରିପୁ
ତେମତି ଦୁର୍ବଳ, ଦେଖ, କରିଛେ ଆମାରେ
ନିରନ୍ତର ! ହବ ଆମି ନିର୍ମୂଳ ସମୂଳେ
ଏର ଶରେ ! ତା ନା ହଲେ ମରିତ କି କଭୁ
ଶୂଳୀ ଶମ୍ଭୁସମ ଭାଇ କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ ମମ,
ଅକାଳେ ଆମାର ଦୋଷେ ? ଆର ଯୋଧ ଯତ–
ରାକ୍ଷସ-କୁଳ-ରକ୍ଷଣ ? ହାୟ, ସୂର୍ପଣଖା,
କି କୁକ୍ଷଣେ ଦେଖେଛିଲି, ତୁଇ ଅଭାଗୀ,
କାଲ ପଞ୍ଚବଟୀବନେ କାଳକୂଟେ ଭରା
ଏ ଭୁଜଗେ ? କି କୁକ୍ଷଣେ (ତୋର ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖୀ)
ପାବକ-ଶିଖା-ରୂପିଣୀ ଜାନକୀରେ ଆମି
ଆନିନୁ ଏ ହୈମ ଗେହେ ? ହାୟ ଇଚ୍ଛା କରେ,
ଛାଡ଼ିୟା କନକଲଙ୍କା, ନିବିଡ଼ କାନନେ
ପଶି, ଏ ମନେର ଜ୍ୱାଳା ଜୁଡ଼ାଇ ବିରଲେ !
କୁସୁମଦାମ-ସଜ୍ଜିତ, ଦୀପାବଳୀ-ତେଜେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ନାଟ୍ୟଶାଳା ସମ ରେ ଆଛିଲ
ଏ ମୋର ସୁନ୍ଦରୀ ପୁରୀ ! କିନ୍ତୁ ଏକେ ଏକେ
ଶୁଖାଇଛେ ଫୁଲ ଏବେ, ନିବିଛେ ଦେଉଟି;
ନୀରବ ରବାବ, ବୀଣା, ମୁରଜ, ମୁରଳୀ;
ତବେ କେନ ଆର ଆମି ଥାକି ରେ ଏଖାନେ ?
କାର ରେ ବାସନା ବାସ କରିତେ ଆଁଧାରେ ?"

ଏଇରୂପେ ବିଳାପିଲା ଆକ୍ଷେପେ ରାକ୍ଷସ-
କୁଳପତି ରାବଣ; ହାୟ ରେ ମରି, ଯଥା
ହସ୍ତିନାୟ ଅନ୍ଧରାଜ, ସଞ୍ଜୟେର ମୁଖେ
ଶୁନି, ଭୀମବାହୁ ଭୀମସେନେର ପ୍ରହାରେ
ହତ ଯତ ପ୍ରିୟପୁତ୍ର କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର-ରଣେ !

ତବେ ମନ୍ତ୍ରୀ ସାରଣ (ସଚିବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୁଧଃ)
କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟେ ଉଠି କହିତେ ଲାଗିଲା
ନତଭାବେ; – "ହେ ରାଜନ୍, ଭୁବନ ବିଖ୍ୟାତ,
ରାକ୍ଷସକୁଳଶେଖର, କ୍ଷମ ଏ ଦାସେରେ !
ହେନ ସାଧ୍ୟ କାର ଆଛେ ବୁଝାୟ ତୋମାରେ
ଏ ଜଗତେ ? ଭାବି, ପ୍ରଭୁ, ଦେଖ କିନ୍ତୁ ମନେ;–
ଅଭ୍ରଭେଦୀ ଚୂଡ଼ା ଯଦି ଯାୟ ଗୁଁଡ଼ା ହୟେ
ବଜ୍ରାଘାତେ, କଭୁ ନହେ ଭୂଧର ଅଧୀର
ସେ ପୀଡ଼ନେ । ବିଶେଷଥ ଏ ଭବମଣ୍ଡଳ
ମାୟାମୟ, ବୃଥା ଏର ଦୁଃଖ ସୁଖ ଯତ ।
ମୋହେର ଛଳନେ ଭୁଲେ ଅଜ୍ଞାନ ଯେ ଜନ ।"

ଉତ୍ତର କରିଲା ତବେ ଲଙ୍କା-ଅଧିପତି;–
"ଯା କହିଲେ ସତ୍ୟ, ଓହେ ଅମାତ୍ୟ-ପ୍ରଧାନ
ସାରଣ ! ଜାନି ହେ ଆମି, ଏ ଭବ-ମଣ୍ଡଳ
ମାୟାମୟ, ବୃଥା ଏର ଦୁଃଖ ସୁଖ ଯତ ।
କିନ୍ତୁ ଜେନେ ଶୁନେ ତବୁ କାଁଦେ ଏ ପରାଣ
ଅବୋଧ । ହୃଦୟ-ବୃନ୍ତେ ଫୁଟେ ଯେ କୁସୁମ,
ତାହାରେ ଛିଁଡ଼ିଲେ କାଳ, ବିକଳ ହୃଦୟ
ଡୋବେ ଶୋକ-ସାଗରେ, ମୃଣାଳ ଯଥା ଜଳେ,
ଯବେ କୁବଳୟଧନ ଲୟ କେହ ହରି ।"

ଏତେକ କହିୟା ରାଜା, ଦୂତ ପାନେ ଚାହି,
ଆଦେଶିଲା,– "କହ, ଦୂତ, କେମନେ ପଡ଼ିଲ
ସମରେ ଅମର-ତ୍ରାସ ବୀରବାହୁ ବଳୀ ?"

ପ୍ରଣମି ରାଜେନ୍ଦ୍ରପଦେ, କରଯୁଗ ଯୁଡ଼ି,
ଆରମ୍ଭିଲା ଭଗ୍ନଦୂତ;– "ହାୟ, ଲଙ୍କାପତି,
କେମନେ କହିବ ଆମି ଅପୂର୍ବ କାହିନୀ ?
କେମନେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ବୀରବାହୁର ବୀରତା ?–
ମଦକଳ କରୀ ଯଥା ପଶେ ନଳବନେ,
ପଶିଲା ବୀରକୁଞ୍ଜର ଅରିଦଳ ମାଝେ
ଧନୁର୍ଦ୍ଧର । ଏଖନଓ କାଁପେ ହିୟା ମମ
ଥରଥରି, ସ୍ମରିଲେ ସେ ଭୈରବ ହୁଙ୍କାରେ !
ଶୁନେଛି, ରାକ୍ଷସପତି, ମେଘେର ଗର୍ଜନେ;
ସିଂହନାଦେ; ଜଳଧିର କଲ୍ଲୋଳେ; ଦେଖେଛି
ଦ୍ରୁତ ଇରମ୍ମଦେ, ଦେବ, ଛୁଟିତେ ପବନ-
ପଥେ; କିନ୍ତୁ କଭୁ ନାହି ଶୁନି ତ୍ରିଭୁବନେ,
ଏହେନ ଘୋର ଘର୍ଘର କୋଦଣ୍ଡ-ଟଙ୍କାରେ !
କଭୁ ନାହି ଦେଖି ଶର ହେନ ଭୟଙ୍କର !–

ପଶିଲା ବୀରେନ୍ଦ୍ରବୃନ୍ଦ ବୀରବାହୁ ସହ
ରଣେ, ଯୂଥନାଥ ସହ ଗଜଯୂଥ ଯଥା ।
ଘନ ଘନାକାରେ ଧୂଳା ଉଠିଲ ଆକାଶେ,–
ମେଘଦଳ ଆସି ଯେନ ଆବରିଲା ରୁଷି
ଗଗନେ; ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ଝଲା-ସମ ଚକମକି
ଉଡ଼ିଲ କଳମ୍ବକୁଳ ଅମ୍ବର ପ୍ରଦେଶେ
ଶନଶନେ !– ଧନ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ବୀର ବୀରବାହୁ !
କତ ଯେ ମରିଲ ଅରି, କେ ପାରେ ଗଣିତେ ?

ଏଇରୂପେ ଶତ୍ରୁମାଝେ ଯୁଝିଲା ସ୍ୱଦଳେ
ପୁତ୍ର ତବ, ହେ ରାଜନ୍ ! କତ କ୍ଷଣ ପରେ,
ପ୍ରବେଶିଲା, ଯୁଦ୍ଧେ ଆସି ନରେନ୍ଦ୍ର ରାଘବ ।
କନକ-ମୁକୁଟ ଶିରେ, କରେ ଭୀମ ଧନୁଃ,
ବାସବେର ଚାପ ଯଥା ବିବିଧ ରତନେ
ଖଚିତ,"– ଏତେକ କହି, ନୀରବେ କାଁଦିଲ
ଭଗ୍ନଦୂତ, କାଁଦେ ଯଥା ବିଳାପୀ, ସ୍ମରିୟା
ପୂର୍ବଦୁଃଖ ! ସଭାଜନ କାଁଦିଲା ନୀରବେ ।

ଅଶ୍ରୁମୟ-ଆଁଖି ପୁନଃ କହିଲା ରାବଣ,
ମନ୍ଦୋଦରୀମନୋହର;– "କହ, ରେ ସନ୍ଦେଶ-
ବହ, କହ, ଶୁନି ଆମି, କେମନେ ନାଶିଲା
ଦଶାନନାତ୍ମଜ ଶୂରେ ଦଶରଥାତ୍ମଜ ?"
"କେମନେ, ହେ ମହୀପତି," ପୁନଃ ଆରମ୍ଭିଲ
ଭଗ୍ନଦୂତ, "କେମନେ, ହେ ରକ୍ଷଃକୁଳନିଧି,
କହିବ ସେ କଥା ଆମି, ଶୁନିବେ ବା ତୁମି ?
ଅଗ୍ନିମୟ ଚକ୍ଷୁଃ ଯଥା ହର୍ଯକ୍ଷ, ସରୋଷେ
କଡ଼ମଡ଼ି ଭୀମ ଦନ୍ତ, ପଡ଼େ ଲମ୍ଫ ଦିୟା
ବୃଷସ୍କନ୍ଧେ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଆକ୍ରମିଲା ରଣେ
କୁମାରେ ! ଚୌଦିକେ ଏବେ ସମର-ତରଙ୍ଗ
ଉଥଳିଲ, ସିନ୍ଧୁ ଯଥା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱି ବାୟୁ ସହ
ନିର୍ଘୋଷେ ! ଭାତିଲ ଅସି ଅଗ୍ନିଶିଖାସମ
ଧୂମପୁଞ୍ଜସମ ଚର୍ମାବଳୀର ମାଝାରେ
ଅଯୁତ ! ନାଦିଲ କମ୍ବୁ ଅମ୍ବୁରାଶି-ରବେ !–
ଆର କି କହିବ, ଦେବ ? ପୂର୍ବଜନ୍ମଦୋଷେ,
ଏକାକୀ ବାଁଚିନୁ ଆମି ! ହାୟ ରେ ବିଧାଥ,
କି ପାପେ ଏ ତାପ ଆଜି ଦିଲି ତୁଇ ମୋରେ ?
କେନ ନା ଶୁଇନୁ ଆମି ଶରଶଯ୍ୟାପରି,
ହୈମଲଙ୍କା-ଅଲଙ୍କାର ବୀରବାହୁ ସହ
ରଣଭୂମେ ? କିନ୍ତୁ ନହି ନିଜ ଦୋଷେ ଦୋଷୀ ।
କ୍ଷତ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳ ମମ, ଦେଖ, ନୃପମଣି,
ରିପୁ-ପ୍ରହରଣେ; ପୃଷ୍ଠେ ନାହି ଅସ୍ତ୍ରଲେଖା ।"

ଏତେକ କହିୟା ସ୍ତବ୍ଧ ହଇଲ ରାକ୍ଷସ
ମନସ୍ତାପେ । ଲଙ୍କାପତି ହରଷେ ବିଷାଦେ
କହିଲା; “ସାବାସି, ଦୂତ ! ତୋର କଥା ଶୁନି,
କୋନ୍ ବୀର-ହିୟା ନାହି ଚାହେ ରେ ପଶିତେ
ସଂଗ୍ରାମେ ? ଡମରୁଧ୍ୱନି ଶୁନି କାଲ ଫଣୀ
କଭୁ କି ଅଲସଭାବେ ନିବାସେ ବିବରେ ?
ଧନ୍ୟ ଲଙ୍କା, ବୀରପୁତ୍ରଧାରୀ ! ଚଲ, ସବେ,–
ଚଲ ଯାଇ, ଦେଖି, ଓହେ ସଭାସଦ-ଜନ,
କେମନେ ପଡ଼େଛେ ରଣେ ବୀର-ଚୂଡ଼ାମଣି
ବୀରବାହୁ; ଚଲ, ଦେଖି ଜୁଡ଼ାଇ ନୟନେ ।”

ଉଠିଲା ରାକ୍ଷସପତି ପ୍ରାସାଦ-ଶିଖରେ,
କନକ-ଉଦୟାଚଲେ ଦିନମଣି ଯେନ
ଅଂଶୁମାଲୀ । ଚାରିଦିକେ ଶୋଭିଲ କାଞ୍ଚନ-
ସୌଧ-କିରୀଟିନୀ ଲଙ୍କା– ମନୋହରା ପୁରୀ !
ହେମହର୍ମ୍ୟ ସାରି ସାରି ପୁଷ୍ପବନ ମାଝେ;
କମଲ-ଆଲୟ ସର; ଉତ୍ସ ରଜଃ-ଛଟା;
ତରୁରାଜି; ଫୁଲକୁଲ– ଚକ୍ଷୁ-ବିନୋଦନ,
ଯୁବତୀଯୌବନ ଯଥା; ହୀରାଚୂଡ଼ାଶିର
ଦେବଗୃହ; ନାନା ରାଗେ ରଞ୍ଜିତ ବିପଣି,
ବିବିଧ ରତନପୂର୍ଣ୍ଣ; ଏ ଜଗତ୍ ଯେନ
ଆନିୟା ବିବିଧ ଧନ, ପୂଜାର ବିଧାନେ,
ରେଖେଛେ, ରେ ଚାରୁଲଙ୍କେ, ତୋର ପଦତଲେ,
ଜଗତ-ବାସନା ତୁଇ, ସୁଖେର ସଦନ ।

ଦେଖିଲା ରାକ୍ଷସେଶ୍ୱର ଉନ୍ନତ ପ୍ରାଚୀର–
ଅଟଲ ଅଚଲ ଯଥା; ତାହାର ଉପରେ,
ବୀରମଦେ ମତ୍ତ, ଫେରେ ଅସ୍ତ୍ରୀଦଲ, ଯଥା
ଶୃଙ୍ଗଧରୋପରି ସିଂହ । ଚାରି ସିଂହଦ୍ୱାର
(ରୁଦ୍ଧ ଏବେ) ହେରିଲା ବୈଦେହୀହର; ତଥା
ଜାଗେ ରଥ, ରଥୀ, ଗଜ, ଅଶ୍ୱ, ପଦାତିକ
ଅଗଣ୍ୟ । ଦେଖିଲା ରାଜା ନଗର ବାହିରେ,
ରିପୁବୃନ୍ଦ, ବାଲିବୃନ୍ଦ ସିନ୍ଧୁତୀରେ ଯଥା,
ନକ୍ଷତ୍ର-ମଣ୍ଡଲ କିମ୍ବା ଆକାଶ-ମଣ୍ଡଲେ ।
ଥାନା ଦିୟା ପୂର୍ବ ଦ୍ୱାରେ, ଦୁର୍ବାର ସଂଗ୍ରାମେ,
ବସିୟାଛେ ବୀର ନୀଲ; ଦକ୍ଷିଣ ଦୁୟାରେ
ଅଙ୍ଗଦ, କରଭସମ ନବ ବଲେ ବଲୀ;
କିଂବା ବିଷଧର, ଯବେ ବିଚିତ୍ର କଞ୍ଚୁକ-
ଭୂଷିତ, ହିମାନ୍ତେ ଅହି ଭ୍ରମେ, ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଫଣା–
ତ୍ରିଶୂଲସଦୃଶ ଜିହ୍ୱା ଲୂଲି ଅବଲେପେ !
ଉତ୍ତର ଦୁୟାରେ ରାଜା ସୁଗ୍ରୀବ ଆପନି
ବୀରସିଂହ । ଦାଶରଥି ପଶ୍ଚିମ ଦୁୟାରେ–
ହାୟ ରେ ବିଷଣ୍ଣ ଏବେ ଜାନକୀ-ବିହନେ,
କୌମୁଦୀ-ବିହନେ ଯଥା କୁମୁଦରଞ୍ଜନ
ଶଶାଙ୍କ ! ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସଙ୍ଗେ, ବାୟୁପୁତ୍ର ହନୁ,
ମିତ୍ରବର ବିଭୀଷଣ । ଏତ ପ୍ରସରଣେ,
ବେଡ଼ିୟାଛେ ବୈରିଦଲ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଲଙ୍କାପୁରୀ,
ଗହନ କାନନେ ଯଥା ବ୍ୟାଧ-ଦଲ ମିଲି,
ବେଡ଼େ ଜାଲେ ସାବଧାନେ କେଶରିକାମିନୀ,–
ନୟନ-ରମଣୀ ରୂପେ, ପରାକ୍ରମେ ଭୀମା
ଭୀମାସମା ! ଅଦୂରେ ହେରିଲା ରକ୍ଷଃପତି
ରଣକ୍ଷେତ୍ର । ଶିବାକୁଲ, ଗୃଧିନୀ, ଶକୁନି,
କୁକ୍କୁର, ପିଶାଚଦଲ ଫେରେ କୋଲାହଲେ ।
କେହ ଉଡ଼େ; କେହ ବସେ; କେହ ବା ବିବାଦେ;
ପାକସାଟ ମାରି କେହ ଖେଦାଇଛେ ଦୂରେ
ସମଲୋଭୀ ଜୀବେ; କେହ, ଗରଜି ଉଲ୍ଲାସେ,

ନାଶେ କ୍ଷୁଧା-ଅଗ୍ନି; କେହ ଶୋଷେ ରକ୍ତସ୍ରୋତେ !
ପଡ଼େଛେ କୁଞ୍ଜରପୁଞ୍ଜ ଭୀଷଣ-ଆକୃତି;
ଝଡ଼ଗତି ଘୋଡ଼ା, ହାୟ, ଗତିହୀନ ଏବେ !
ଚୂର୍ଣ୍ଣ ରଥ ଅଗଣ୍ୟ, ନିଷାଦୀ, ସାଦୀ, ଶୂଳୀ,
ରଥୀ, ପଦାତିକ ପଡ଼ି ଯାୟ ଗଡ଼ାଗଡ଼ି
ଏକତ୍ରେ ! ଶୋଭିଛେ ବର୍ମ, ଚର୍ମ, ଅସି, ଧନୁଃ,
ଭିନ୍ଦିପାଳ, ତୂଣ, ଶର, ମୁଦ୍ଗର, ପରଶୁ,
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ; ମଣିମୟ କିରୀଟ, ଶୀର୍ଷକ,
ଆର ବୀର-ଆଭରଣ, ମହାତେଜସ୍କର ।
ପଡ଼ିୟାଛେ ଯନ୍ତ୍ରୀଦଳ ଯନ୍ତ୍ରଦଳ ମାଝେ ।
ହୈମଧ୍ୱଜ ଦଣ୍ଡ ହାତେ, ଯମ-ଦଣ୍ଡାଘାତେ,
ପଡ଼ିୟାଛେ ଧ୍ୱଜବହ । ହାୟ ରେ, ଯେମତି
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଚୂଡ଼ ଶସ୍ୟ କ୍ଷତ କୃଷିଦଳବଳେ,
ପଡ଼େ କ୍ଷେତ୍ରେ, ପଡ଼ିୟାଛେ ରାକ୍ଷସନିକର,
ରବିକୁଳରବି ଶୂର ରାଘବେର ଶରେ !
ପଡ଼ିୟାଛେ ବୀରବାହୁ- ବୀର-ଚୂଡ଼ାମଣି,
ଚାପି ରିପୁଚୟ ବଳୀ, ପଡ଼େଛିଲ ଯଥା
ହିଡ଼ିମ୍ବାର ସ୍ନେହନୀଡ଼େ ପାଳିତ ଗରୁଡ଼
ଘଟୋତ୍କଚ, ଯବେ କର୍ଣ୍ଣ, କାଳପୃଷ୍ଠଧାରୀ,
ଏଡ଼ିଲା ଏକାଘ୍ନୀ ବାଣ ରକ୍ଷିତେ କୌରବେ ।

ମହାଶୋକେ ଶୋକାକୁଳ କହିଲା ରାବଣ;–
"ଯେ ଶଯ୍ୟାୟ ଆଜି ତୁମି ଶୁୟେଛ, କୁମାର
ପ୍ରିୟତମ, ବୀରକୁଳସାଧ ଏ ଶୟନେ
ସଦା ! ରିପୁଦଳବଳେ ଦଳିୟା ସମରେ,
ଜନ୍ମଭୂମି-ରକ୍ଷାହେତୁ କେ ଡରେ ମରିତେ ?
ଯେ ଡରେ, ଭୀରୁ ସେ ମୂଢ଼; ଶତ ଧିକ୍ ତାରେ !
ତବୁ, ବତ୍ସ, ଯେ ହୃଦୟ, ମୁଗ୍ଧ ମୋହମଦେ
କୋମଳ ସେ ଫୁଲସମ । ଏ ବଜ୍ର-ଆଘାତେ,
କତ ଯେ କାତର ସେ, ତା ଜାନେନ ସେ ଜନ,
ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ଯିନି; ଆମି କହିତେ ଅକ୍ଷମ ।
ହେ ବିଧି, ଏ ଭବଭୂମି ତବ ଲୀଳାସ୍ଥଳୀ;–
ପରେର ଯାତନା କିନ୍ତୁ ଦେଖି କି ହେ ତୁମି
ହଓ ସୁଖୀ ? ପିତା ସଦା ପୁତ୍ରଦୁଃଖେ ଦୁଃଖୀ–
ତୁମି ହେ ଜଗତ-ପିତା, ଏ କି ରୀତି ତବ ?
ହା ପୁତ୍ର ! ହା ବୀରବାହୁ ! ବୀରେନ୍ଦ୍ର-କେଶରୀ !
କେମନେ ଧରିବ ପ୍ରାଣ ତୋମାର ବିହନେ ?"

ଏଇରୂପେ ଆକ୍ଷେପିୟା ରାକ୍ଷସ-ଈଶ୍ୱର
ରାବଣ, ଫିରାୟେ ଆଁଖି, ଦେଖିଲେନ ଦୂରେ
ସାଗର-ମକରାଳୟ । ମେଘଶ୍ରେଣୀ ଯେନ
ଅଚଳ, ଭାସିଛେ ଜଳେ ଶିଳାକୁଳ, ବାଁଧା
ଦୃଢ଼ ବାଁଧେ; ଦୁଇ ପାଶେ ତରଙ୍ଗ-ନିଚୟ,
ଫେନାମୟ, ଫଣାମୟ ଯଥା ଫଣିବର,
ଉଥଳିଛେ ନିରନ୍ତର ଗମ୍ଭୀର ନିର୍ଘୋଷେ ।
ଅପୂର୍ବ-ବନ୍ଧନ ସେତୁ; ରାଜପଥ-ସମ
ପ୍ରଶସ୍ତ; ବହିଛେ ଜନସ୍ରୋତ କଳରବେ,
ସ୍ରୋତ-ପଥେ ଜଳ ଯଥା ବରିଷାର କାଳେ ।

ଅଭିମାନେ ମହାମାନୀ ବୀରକୁଳର୍ଷଭ
ରାବଣ, କହିଲା ବଳୀ ସିନ୍ଧୁ ପାନେ ଚାହି;–
"କି ସୁନ୍ଦର ମାଳା ଆଜି ପରିୟାଛ ଗଳେ,
ପ୍ରଚେତ ! ହା ଧିକ୍, ଓହେ ଜଳଦଳପତି !
ଏଇ କି ସାଜେ ତୋମାରେ, ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ, ଅଜେୟ
ତୁମି ? ହାୟ, ଏଇ କି ହେ ତୋମାର ଭୂଷଣ,
ରତ୍ନାକର ? କୋନ୍ ଗୁଣେ, କହ, ଦେବ, ଶୁନି,
କୋନ ଗୁଣେ ଦାଶରଥି କିନେଛେ ତୋମାରେ ?

ପ୍ରଭଞ୍ଜନବୈରୀ ତୁମି; ପ୍ରଭଞ୍ଜନ-ସମ
ଭୀମ ପରାକ୍ରମେ ! କହ, ଏ ନିଗଡ଼ ତବେ
ପର ତୁମି କୋନ୍ ପାପେ ? ଅଧମ ଭାଲୁକେ
ଶୃଙ୍ଖଳିୟା ଯାଦୁକର, ଖେଳେ ତାରେ ଲୟେ;
କେଶରୀର ରାଜପଦ କାର ସାଧ ବାଁଧେ
ବୀତଂସେ ? ଏଇ ଯେ ଲଙ୍କା, ହୈମବତୀ ପୁରୀ,
ଶୋଭେ ତବ ବକ୍ଷସ୍ଥଳେ, ହେ ନୀଳାମ୍ବୁସ୍ୱାମି,
କୌସ୍ତୁଭ-ରତନ ଯଥା ମାଧବେର ବୁକେ,
କେନ ହେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଏବେ ତୁମି ଏର ପ୍ରତି ?
ଉଠ, ବଳି; ବୀରବଳେ ଏ ଜାଙ୍ଗାଳ ଭାଙ୍ଗି,
ଦୂର କର ଅପବାଦ; ଜୁଡ଼ାଓ ଏ ଜ୍ୱାଳା,
ଡୁବାୟେ ଅତଳ ଜଳେ ଏ ପ୍ରବଳ ରିପୁ ।
ରେଖୋ ନା ଗୋ ତବ ଭାଲେ ଏ କଳଙ୍କ-ରେଖା,
ହେ ବାରୀନ୍ଦ୍ର, ତବ ପଦେ ଏ ମମ ମିନତି ।”

ଏତେକ କହିୟା ରାଜରାଜେନ୍ଦ୍ର ରାବଣ,
ଆସିୟା ବସିଲା ପୁନଃ କନକ-ଆସନେ
ସଭାତଲେ; ଶୋକେ ମଗ୍ନ ବସିଲା ନୀରବେ
ମହାମତି; ପାତ୍ର, ମିତ୍ର, ସଭାସଦ-ଆଦି
ବସିଲା ଚୌଦିକେ, ଆହା, ନୀରବ ବିଷାଦେ !
ହେନ କାଳେ ଚାରିଦିକେ ସହସା ଭାସିଲ
ରୋଦନ-ନିନାଦ ମୃଦୁ; ତା ସହ ମିଶିୟା
ଭାସିଲ ନୂପୁରଧ୍ୱନି, କିଙ୍କିଣୀର ବୋଲ
ଘୋର ରୋଳେ । ହେମାଙ୍ଗୀ ସଙ୍ଗିନୀଦଳ-ସାଥେ
ପ୍ରବେଶିଲା ସଭାତଳେ ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦା ଦେବୀ ।
ଆଲୁ ଥାଲୁ, ହାୟ, ଏବେ କବରୀବନ୍ଧନ !
ଆଭରଣହୀନ ଦେହ, ହିମାନୀତେ ଯଥା
କୁସୁମରତନ-ହୀନ ବନସୁଶୋଭିନୀ
ଲତା ! ଅଶ୍ରୁମୟ ଆଁଖି, ନିଶାର ଶିଶିର-
ପୂର୍ଣ୍ଣ ପଦ୍ମପର୍ଣ୍ଣ ଯେନ ! ବୀରବାହୁ-ଶୋକେ
ବିବଶା ରାଜମହିଷୀ, ବିହଙ୍ଗିନୀ ଯଥା,
ଯବେ ଗ୍ରାସେ କାଳ ଫଣୀ କୁଳାୟେ ପଶିୟା
ଶାବକେ । ଶୋକେର ଝଡ଼ ବହିଲ ସଭାତେ !
ସୁର-ସୁନ୍ଦରୀର ରୂପେ ଶୋଭିଲ ଚୌଦିକେ
ବାମାକୁଳ; ମୁକ୍ତକେଶ ମେଘମାଳା, ଘନ
ନିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଳୟ-ବାୟୁ; ଅଶ୍ରୁବାରି-ଧାରା
ଆସାର; ଜୀମୂତ-ମନ୍ଦ୍ର ହାହାକାର ରବ !
ଚମକିଲା ଲଙ୍କାପତି କନକ-ଆସନେ ।
ଫେଲିଲ ଚାମର ଦୂରେ ତିତି ନେତ୍ରନୀରେ
କିଙ୍କରୀ; କାଁଦିଲ ଫେଲି ଛତ୍ର ଛତ୍ରଧର;
କ୍ଷୋଭେ, ରୋଷେ, ଦୌବାରିକ ନିଷ୍କୋଷିଲା ଅସି
ଭୀମରୂପୀ; ପାତ୍ର, ମିତ୍ର, ସଭାସଦ ଯତ,
ଅଧୀର, କାଁଦିଲା ସବେ ଘୋର କୋଳାହଳେ ।

କତ କ୍ଷଣେ ମୃଦୁସ୍ୱରେ କହିଲା ମହିଷୀ
ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦା, ଚାହି ସତୀ ରାବଣେର ପାନେ;—
“ଏକଟି ରତନ ମୋରେ ଦିୟେଛିଲେ ବିଧି
କୃପାମୟ; ଦୀନ ଆମି ଥୁୟେଛିନୁ ତାରେ
ରକ୍ଷାହେତୁ ତବ କାଛେ, ରକ୍ଷଃକୁଳ-ମଣି,
ତରୁର କୋଟରେ ରାଖେ ଶାବକେ ଯେମତି
ପାଖୀ । କହ, କୋଥା ତୁମି ରେଖେଛ ତାହାରେ,
ଲଙ୍କାନାଥ ? କୋଥା ମମ ଅମୂଲ୍ୟ ରତନ ?
ଦରିଦ୍ର-ଧନ-ରକ୍ଷଣ ରାଜଧର୍ମ; ତୁମି
ରାଜକୁଳେଶ୍ୱର; କହ, କେମନେ ରେଖେଛ,
କାଙ୍ଗାଳିନୀ ଆମି, ରାଜା, ଆମାର ସେ ଧନେ ?”

ଉତ୍ତର କରିଲା ତବେ ଦଶାନନ ବଳୀ;–
"ଏ ବୃଥା ଗଞ୍ଜନା, ପ୍ରିୟେ, କେନ ଦେହ ମୋରେ !
ଗ୍ରହଦୋଷେ ଦୋଷୀ ଜନେ କେ ନିନ୍ଦେ, ସୁନ୍ଦରି ?
ହାୟ, ବିଧିବଶେ, ଦେବି, ସହି ଏ ଯାତନା
ଆମି ! ବୀରପୁତ୍ରଧାତ୍ରୀ ଏ କନକପୁରୀ,
ଦେଖ, ବୀରଶୂନ୍ୟ ଏବେ; ନିଦାଘେ ଯେମତି
ଫୁଲଶୂନ୍ୟ ବନସ୍ଥଳୀ, ଜଳଶୂନ୍ୟ ନଦୀ !
ବରଜେ ସଜାରୁ ପଶି ବାରୁଇର ଯଥା
ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କରେ ତାରେ, ଦଶରଥାତ୍ମଜ
ମଜାଇଛେ ଲଙ୍କା ମୋର ! ଆପନି ଜଳଧି
ପରେନ ଶୃଙ୍ଖଳ ପାୟେ ତାର ଅନୁରୋଧେ !
ଏକ ପୁତ୍ରଶୋକେ ତୁମି ଆକୁଳା, ଲଲନେ,
ଶତ ପୁତ୍ରଶୋକେ ବୁକ ଆମାର ଫାଟିଛେ
ଦିବା ନିଶି ! ହାୟ, ଦେବି, ଯଥା ବନେ ବାୟୁ
ପ୍ରବଳ, ଶିମୁଲଶିମ୍ବୀ ଫୁଟାଇଲେ ବଲେ,
ଉଡ଼ି ଯାୟ ତୂଳାରାଶି, ଏ ବିପୁଳ-କୁଳ-
ଶେଖର ରାକ୍ଷସ ଯତ ପଡ଼ିଛେ ତେମତି
ଏ କାଳ ସମରେ । ବିଧି ପ୍ରସାରିଛେ ବାହୁ
ବିନାଶିତେ ଲଙ୍କା ମମ, କହିନୁ ତୋମାରେ ।"

ନୀରବିଲା ରକ୍ଷୋନାଥ; ଶୋକେ ଅଧୋମୁଖେ
ବିଧୁମୁଖୀ ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦା, ଗନ୍ଧର୍ବନନ୍ଦିନୀ,
କାଁଦିଲା, – ବିହ୍ୱଳା, ଆହା, ସ୍ମରି ପୁତ୍ରବରେ ।
କହିତେ ଲାଗିଲା ପୁନଃ ଦାଶରଥି-ଅରି;–
"ଏ ବିଳାପ କଭୁ, ଦେବି, ସାଜେ କି ତୋମାରେ ?
ଦେଶବୈରୀ ନାଶି ରଣେ ପୁତ୍ରବର ତବ
ଗେଛେ ଚଳି ସ୍ୱର୍ଗପୁରେ; ବୀରମାତା ତୁମି;
ବୀରକର୍ମେ ହତ ପୁତ୍ର-ହେତୁ କି ଉଚିତ
କ୍ରନ୍ଦନ ? ଏ ବଂଶ ମମ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହେ ଆଜି
ତବ ପୁତ୍ରପରାକ୍ରମେ; ତବେ କେନ ତୁମି
କାଁଦ, ଇନ୍ଦୁନିଭାନନେ, ତିତ ଅଶ୍ରୁନୀରେ ?"

ଉତ୍ତର କରିଲା ତବେ ଚାରୁନେତ୍ରା ଦେବୀ
ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦା;– "ଦେଶବୈରୀ ନାଶେ ଯେ ସମରେ,
ଶୁଭକ୍ଷଣେ ଜନ୍ମ ତାର; ଧନ୍ୟ ବଲେ ମାନି
ହେନ ବୀରପ୍ରସୂନେର ପ୍ରସୂ ଭାଗ୍ୟବତୀ ।
କିନ୍ତୁ ଭେବେ ଦେଖ, ନାଥ, କୋଥା ଲଙ୍କା ତବ;
କୋଥା ସେ ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରୀ ? କିସେର କାରଣେ,
କୋନ୍ ଲୋଭେ, କହ, ରାଜା, ଏସେଛେ ଏ ଦେଶେ
ରାଘବ ? ଏ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଲଙ୍କା ଦେବେନ୍ଦ୍ରବାଞ୍ଛିତ,
ଅତୁଳ ଭବମଣ୍ଡଳେ; ଇହାର ଚୌଦିକେ
ରଜତ-ପ୍ରାଚୀର-ସମ ଶୋଭେନ ଜଳଧି ।
ଶୁନେଛି ସରଯୂତୀରେ ବସତି ତାହାର–
କ୍ଷୁଦ୍ର ନର । ତବ ହୈମସିଂହାସନ-ଆଶେ
ଯୁଝିଛେ କି ଦାଶରଥି ? ବାମନ ହଇୟା
କେ ଚାହେ ଧରିତେ ଚାଁଦେ ? ତବେ ଦେଶରିପୁ
କେନ ତାରେ ବଲ, ବଳି ? କାକୋଦର ସଦା
ନମ୍ରଶିରଃ; କିନ୍ତୁ ତାରେ ପ୍ରହାରୟେ ଯଦି
କେହ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ-ଫଣା ଫଣୀ ଦଂଶେ ପ୍ରହାରକେ ।
କେ, କହ, ଏ କାଳ-ଅଗ୍ନି ଜ୍ୱାଳିୟାଛେ ଆଜି
ଲଙ୍କାପୁରେ ? ହାୟ, ନାଥ, ନିଜ କର୍ମ-ଫଳେ,
ମଜାଲେ ରାକ୍ଷସକୁଳେ, ମଜିଲା ଆପନି !"

ଏତେକ କହିୟା ବୀରବାହୁର ଜନନୀ,
ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦା, କାଁଦି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗୀଦଲେ ଲୟେ,

ପ୍ରବେଶିଲା ଅନ୍ତଃପୁରେ । ଶୋକେ, ଅଭିମାନେ,
ତ୍ୟଜି ସୁକନକାସନ, ଉଠିଲା ଗର୍ଜିୟା
ରାଘବାରି । "ଏତ ଦିନେ" (କହିଲା ଭୂପତି)
"ବୀରଶୂନ୍ୟ ଲଙ୍କା ମମ ! ଏ କାଳ ସମରେ,
ଆର ପାଠାଇବ କାରେ ? କେ ଆର ରାଖିବେ
ରାକ୍ଷସକୁଳେର ମାନ ? ଯାଇବ ଆପନି ।
ସାଜ ହେ ବୀରେନ୍ଦ୍ରବୃନ୍ଦ, ଲଙ୍କାର ଭୂଷଣ !
ଦେଖିବ କି ଗୁଣ ଧରେ ରଘୁକୁଳମଣି !
ଅରାବଣ, ଅରାମ ବା ହବେ ଭବ ଆଜି !"

ଏତେକ କହିଲା ଯଦି ନିକଷାନନ୍ଦନ
ଶୂରସିଂହ, ସଭାତଳେ ବାଜିଲ ଦୁନ୍ଦୁଭି
ଗମ୍ଭୀର ଜୀମୂତମନ୍ଦ୍ରେ । ସେ ଭୈରବ ରବେ,
ସାଜିଲ କର୍ବୁରବୃନ୍ଦ ବୀରମଦେ ମାତି,
ଦେବ-ଦୈତ୍ୟ-ନର-ତ୍ରାସ, ବାହିରିଲ ବେଗେ
ବାରୀ ହତେ (ବାରିସ୍ରୋଥ-ସମ ପରାକ୍ରମେ
ଦୁର୍ବାର) ବାରଣୟୂଥ; ମନ୍ଦୁରା ତ୍ୟଜିୟା
ବାଜୀରାଜି, ବକ୍ରଗ୍ରୀବ, ଚିବାଇୟା ରୋଷେ
ମୁଖସ୍ । ଆଇଲ ରଢ଼େ ରଥ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଚୂଡ଼,
ବିଭାୟ୍ ପୂରିୟା ପୁରୀ । ପଦାତିକ-ବ୍ରଜ,
କନକ ଶିରସ୍କ ଶିରେ, ଭାସ୍ୱର ପିଧାନେ
ଅସିବର, ପୃଷ୍ଠେ ଚର୍ମ ଅଭେଦ୍ୟ ସମରେ,
ହସ୍ତେ ଶୂଳ, ଶାଳବୃକ୍ଷ ଅଭ୍ରଭେଦୀ ଯଥା,
ଆୟସୀ-ଆବୃତ ଦେହ, ଆଇଲ କାତାରେ ।
ଆଇଲ ନିଷାଦୀ ଯଥା ମେଘବରାସନେ
ବଜ୍ରପାଣି; ସାଦୀ ଯଥା ଅଶ୍ୱିନୀ-କୁମାର,
ଧରି ଭୀମାକାର ଭିନ୍ଦିପାଳ, ବିଶ୍ୱନାଶୀ
ପରଶୁ,– ଉଠିଲ ଆଭା ଆକାଶମଣ୍ଡଳେ,
ଯଥା ବନସ୍ଥଳେ ଯବେ ପଶେ ଦାବାନଳ ।
ରକ୍ଷଃକୁଳଧ୍ୱଜ ଧରି, ଧ୍ୱଜଧର ବଳୀ
ମେଲିଲା କେତନବର, ରତନେ ଖଚିତ,
ବିସ୍ତାରିୟା ପାଖା ଯେନ ଉଡ଼ିଲା ଗରୁଡ଼
ଅମ୍ବରେ । ଗମ୍ଭୀର ରୋଳେ ବାଜିଲ ଚୌଦିକେ
ରଣବାଦ୍ୟ ହୟବ୍ୟୂହ ହେଷିଲ ଉଲ୍ଲାସେ,
ଗରଜିଲ ଗଜ, ଶଙ୍ଖ ନାଦିଲ ଭୈରବେ;
କୋଦଣ୍ଡ-ଟଙ୍କାର ସହ ଅସିର ଝନ୍ ଝନି
ରୋଧିଲ ଶ୍ରବଣ-ପଥ ମହା କୋଳାହଳେ !

ଟଳିଲ କନକଲଙ୍କା ବୀରପଦଭରେ;–
ଗର୍ଜିଲା ବାରୀଶ ରୋଷେ ! ଯଥା ଜଳତଳେ
କନକ-ପଙ୍କଜ-ବନେ, ପ୍ରବାଳ-ଆସନେ,
ବାରୁଣୀ ରୂପସୀ ବସି, ମୁକ୍ତାଫଳ ଦିୟା
କବରୀ ବାଁଧିତେଛିଲା, ପଶିଲ ସେ ସ୍ଥଳେ
ଆରାବ; ଚମକି ସତୀ ଚାହିଲା ଚୌଦିକେ ।
କହିଲେନ ବିଧୁମୁଖୀ ସଖୀରେ ସମ୍ଭାଷି
ମଧୁସ୍ୱରେ;– "କି କାରଣେ, କହ, ଲୋ ସ୍ୱଜନି,
ସହସା ଜଳେଶ ପାଶୀ ଅସ୍ଥିର ହଇଲା ?
ଦେଖ, ଥର ଥର କରି କାଁପେ ମୁକ୍ତାମୟୀ
ଗୃହଚୂଡ଼ା । ପୁନଃ ବୁଝି ଦୁଷ୍ଟ ବାୟୁକୁଳ
ଯୁଝିତେ ତରଙ୍ଗଚୟ୍-ସଙ୍ଗେ ଦିଲା ଦେଖା ।
ଧିକ୍ ଦେବ ପ୍ରଭଞ୍ଜନେ ! କେମନେ ଭୁଲିଲା
ଆପନ ପ୍ରତିଜ୍ଞା, ସଖି, ଏତ ଅଳ୍ପ ଦିନେ
ବାୟୁପତି ? ଦେବେନ୍ଦ୍ରର ସଭାୟ୍ ତାଁହାରେ
ସାଧିନୁ ସେଦିନ ଆମି ବାଁଧିତେ ଶୃଙ୍ଖଳେ
ବାୟୁ-ବୃନ୍ଦେ; କାରାଗାରେ ରୋଧିତେ ସବାରେ ।
ହାସିୟା କହିଲା ଦେବ;– ଅନୁମତି ଦେହ,

ଜଳେଶ୍ୱରି, ତରଙ୍ଗିଣୀ ବିମଳସଳିଳା
ଆଛେ ଯତ ଭବତଳେ କିଙ୍କରୀ ତୋମାରି
ତା ସବାର ସହ ଆମି ବିହାରି ସତତ,–
ତା ହଲେ ପାଳିବ ଆଜ୍ଞା;– ତଖନି, ସ୍ୱଜନି,
ସାୟ୍ ତାହେ ଦିନୁ ଆମି । ତବେ କେନ ଆଜି,
ଆଇଲା ପବନ ମୋର ଦିତେ ଏ ଯାତନା ?”

ଉତ୍ତର କରିଲା ସଖୀ କଳ କଳ ରବେ;–
“ବୃଥା ଗଞ୍ଜ ପ୍ରଭଞ୍ଜନେ, ବାରୀନ୍ଦ୍ରମହିଷି,
ତୁମି । ଏ ତୋ ଝଡ଼ ନହେ; କିନ୍ତୁ ଝଡ଼ାକାରେ
ସାଜିଛେ ରାବଣ ରାଜା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲଙ୍କାଧାମେ,
ଲାଘବିତେ ରାଘବେର ବୀରଗର୍ବ ରଣେ ।”

କହିଲା ବାରୁଣୀ ପୁନଃ;– “ସତ୍ୟ, ଲୋ ସ୍ୱଜନି,
ବୈଦେହୀର ହେତୁ ରାମ ରାବଣେ ବିଗ୍ରହ ।
ରକ୍ଷଃକୁଳ-ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ମମ ପ୍ରିୟତମା
ସଖୀ । ଯାଓ ଶୀଘ୍ର ତୁମି ତାଁହାର ସଦନେ,
ଶୁନିତେ ଲାଲସା ମୋର ରଣେର ବାରତା ।
ଏଇ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକମଳଟି ଦିଓ କମଳାରେ ।
କହିଓ, ଯେଖାନେ ତାଁର ରାଙ୍ଗା ପା ଦୁଖାନି
ରାଖିତେନ ଶଶିମୁଖୀ ବସି ପଦ୍ମାସନେ,
ସେଖାନେ ଫୋଟେ ଏ ଫୁଲ, ଯେ ଅବଧି ତିନି,
ଆଁଧାରି ଜଳଧି-ଗୃହ, ଗିୟାଛେନ ଗୃହେ ।”

ଉଠିଲା ମୁରଳା ସଖୀ, ବାରୁଣୀ-ଆଦେଶେ,
ଜଳତଳ ତ୍ୟଜି, ଯଥା ଉଠୟେ ଚଟୁଳା
ସଫରୀ, ଦେଖାତେ ଧନୀ ରଙ୍ଗ-କାନ୍ତି-ଛଟା-
ବିଭ୍ରମ ବିଭାବସୁରେ । ଉତରିଲା ଦୂତୀ
ଯଥାୟ୍ କମଳାଳୟେ, କମଳ-ଆସନେ,
ବସେନ କମଳମୟୀ କେଶବ-ବାସନା
ଲଙ୍କାପୁରେ । କ୍ଷଣକାଳ ଦାଁଡ଼ାୟେ ଦୁୟାରେ,
ଜୁଡ଼ାଇଲା ଆଁଖି ସଖୀ, ଦେଖିୟା ସମ୍ମୁଖେ,
ଯେ ରୂପମାଧୁରୀ ମୋହେ ମଦନମୋହନେ ।
ବହିଛେ ବାସନ୍ତାନିଳ- ଚିର ଅନୁଚର–
ଦେବୀର କମଳପଦପରିମଳ-ଆଶେ
ସୁସ୍ୱନେ । କୁସୁମରାଶି ଶୋଭିଛେ ଚୌଦିକେ,
ଧନଦେର ହୈମାଗାରେ ରତ୍ନରାଜୀ ଯଥା ।
ଶତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଧୂପଦାନେ ପୁଡ଼ିଛେ ଅଗୁରୁ,
ଗନ୍ଧରସ, ଗନ୍ଧାମୋଦେ ଆମୋଦି ଦେଉଳେ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପାତ୍ରେ ସାରି ସାରି ଉପହାର ନାନା,
ବିବିଧ ଉପକରଣ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଦୀପାବଳୀ
ଦୀପିଛେ, ସୁରଭି ତୈଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ-ହୀନତେଜାଃ,
ଖଦ୍ୟୋତିକାଦ୍ୟୋତି ଯଥା ପୂର୍ଣ୍ଣ-ଶଶୀ-ତେଜେ !
ଫିରାୟେ ବଦନ, ଇନ୍ଦୁ-ବଦନା ଇନ୍ଦିରା
ବସେନ ବିଷାଦେ ଦେବୀ, ବସେନ ଯେମତି–
ବିଜୟା-ଦଶମୀ ଯବେ ବିରହେର ସାଥେ
ପ୍ରଭାତୟେ ଗୌଡ଼ଗୃହେ- ଉମା ଚନ୍ଦ୍ରାନନା
କରତଳେ ବିନ୍ୟାସିୟା କପୋଳ, କମଳା
ତେଜସ୍ୱିନୀ, ବସି ଦେବୀ କମଳ-ଆସନେ;–
ପଶେ କି ଗୋ ଶୋକ ହେନ କୁସୁମ-ହୃଦୟେ ?

ପ୍ରବେଶିଲା ମନ୍ଦଗତି ମନ୍ଦିରେ ସୁନ୍ଦରୀ
ମୁରଳା; ପ୍ରବେଶି ଦୂତୀ, ରମାର ଚରଣେ
ପ୍ରଣମିଲା, ନତଭାବେ । ଆଶୀଷି ଇନ୍ଦିରା–
ରକ୍ଷଃ-କୁଳ-ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ– କହିତେ ଲାଗିଲା;–
“କି କାରଣେ ହେଥା ଆଜି, କହ ଲୋ ମୁରଳେ,
ଗତି ତବ ? କୋଥା ଦେବୀ ଜଳଦଳେଶ୍ୱରୀ,

ପ୍ରିୟତମା ସଖୀ ମମ ? ସଦା ଆମି ଭାବି
ତାଁର କଥା । ଛିନୁ ଯବେ ତାଁହାର ଆଳୟେ,
କତ ଯେ କରିଲା କୃପା ମୋର ପ୍ରତି ସତୀ
ବାରୁଣୀ, କଭୁ କି ଆମି ପାରି ତା ଭୁଲିତେ ?
ରମାର ଆଶାର ବାସ ହରିର ଉରସେ;–
ହେନ ହରି ହାରା ହୟେ ବାଁଚିଳ ଯେ ରମା,
ସେ କେବଳ ବାରୁଣୀର ସ୍ନେହୌଷଧଗୁଣେ ?
ଭାଲ ତେ ଆଛେନ, କହ, ପ୍ରିୟସଖୀ ମମ
ବାରୀନ୍ଦ୍ରାଣୀ ?" ଉତ୍ତରିଲା ମୁରଳା ରୂପସୀ;–
"ନିରାପଦେ ଜଳତଳେ ବସେନ ବାରୁଣୀ ।
ବୈଦେହୀର ହେତୁ ରାମ ରାବଣେ ବିଗ୍ରହ;
ଶୁନିତେ ଲାଲସା ତାଁର ରଣେର ବାରତା ।
ଏଇ ଯେ ପଦ୍ମଟି, ସତି, ଫୁଟେଛିଲ ସୁଖେ ।
ଯେଖାନେ ରାଖିତେ ତୁମି ରାଙ୍ଗା ପା ଦୁଖାନି;
ତେଁଇ ପାଣି-ପ୍ରଣୟିନୀ ପ୍ରେରିୟାଛେ ଏରେ ।"

ବିଷାଦେ ନିଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି କହିଲା କମଳା,
ବୈକୁଣ୍ଠଧାମେର ଜୋତ୍ସ୍ନା;– "ହାୟ ଲୋ ସ୍ୱଜନି,
ଦିନ ଦିନ ହୀନ-ବୀର୍ଯ ରାବଣ ଦୁର୍ମତି,
ଯାଧ-ପତି-ରୋଧଃ ଯଥା ଚଳୋର୍ମି-ଆଘାତେ !
ଶୁନି ଚମକିବେ ତୁମି । କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ ବଳୀ
ଭୀମାକୃତି, ଅକମ୍ପନ, ରଣେ ଧୀର, ଯଥା
ଭୂଧର, ପଡ଼େଛେ ସହ ଅତିକାୟ ରଥୀ ।
ଆର ଯତ ରକ୍ଷଃ ଆମି ବର୍ଣ୍ଣିତେ ଅକ୍ଷମ ।
ମରିୟାଛେ ବୀରବାହୁ- ବୀର-ଚୂଡ଼ାମଣି,
ଐ ଯେ କ୍ରନ୍ଦନ-ଧ୍ୱନି ଶୁନିଛ, ମୁରଳେ,
ଅନ୍ତଃପୁରେ, ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦା କାଁଦେ ପୁତ୍ରଶୋକେ
ବିକଳା । ଚଞ୍ଚଳା ଆମି ଛାଡ଼ିତେ ଏ ପୁରୀ ।
ବିଦରେ ହୃଦୟ ମମ ଶୁନି ଦିବା ନିଶି
ପ୍ରମଦା-କୁଳ-ରୋଦନ ! ପ୍ରତି ଗୃହେ କାଁଦେ
ପୁତ୍ରହୀନା ମାତା, ଦୂତି, ପତିହୀନା ସତୀ !"

ଶୁଧିଲା ମୁରଳା;– "କହ, ଶୁନି, ମହାଦେବି,
କୋନ୍ ବୀର ଆଜି ପୁନଃ ସାଜିଛେ ଯୁଝିତେ
ବୀରଦର୍ପେ ?" ଉତ୍ତରିଲା ମାଧବ-ରମଣୀ;–
"ନା ଜାନି କେ ସାଜେ ଆଜି । ଚଲ ଲୋ ମୁରଳେ,
ବାହିରିୟା ଦେଖି ମୋରା କେ ଯାୟ ସମରେ ।"

ଏତେକ କହିୟା ରମା ମୁରଳାର ସହ,
ରକ୍ଷଃକୁଳ-ବାଳା-ରୂପେ, ବାହିରିଲା ଦୌହେ
ଦୁକୂଳ-ବସନା । ରୁଣୁ ରୁଣୁ ମଧୁବୋଲେ
ବାଜିଲ କିଙ୍କିଣୀ; କରେ ଶୋଭିଲ କଙ୍କଣ,
ନୟନରଞ୍ଜନ କାଞ୍ଚୀ କୃଶ କଟିଦେଶେ ।
ଦେଉଳ ଦୁୟାରେ ଦୌହେ ଦାଁଡ଼ାୟେ ଦେଖିଲା,
କାତାରେ କାତାରେ ସେନା ଚଳେ ରାଜପଥେ,
ସାଗରତରଙ୍ଗ ଯଥା ପବନ-ତାଡ଼ନେ
ଦ୍ରୁତଗାମୀ । ଧାୟ ରଥ, ଘୁରୟେ ଘର୍ଘରେ
ଚକ୍ରନେମି । ଦୌଡ଼େ ଘୋଡ଼ା ଘୋର ଝଡ଼ାକାରେ ।
ଅଧୀରିୟା ବସୁଧାରେ ପଦଭରେ, ଚଳେ
ଦନ୍ତୀ, ଆସ୍ଫାଳିୟା ଶୁଣ୍ଡ, ଦଣ୍ଡଧର ଯଥା
କାଳ-ଦଣ୍ଡ । ବାଜେ ବାଦ୍ୟ ଗମ୍ଭୀର ନିକ୍କଣେ ।
ରତନେ ଖଚିତ କେତୁ ଉଡ଼େ ଶତ ଶତ
ତେଜସ୍କର । ଦୁଇ ପାଶେ, ହୈମ-ନିକେତନ-
ବାତାୟନେ ଦାଁଡ଼ାଇୟା ଭୁବନମୋହିନୀ

ଲଙ୍କାବଧୂ ବରିଷୟେ କୁସୁମ-ଆସାର,
କରିୟା ମଙ୍ଗଳଧ୍ୱନି । କହିଲା ମୁରଳା,
ଚାହି ଇନ୍ଦିରାର ଇନ୍ଦୁବଦନେର ପାନେ;-
"ତ୍ରିଦିବ-ବିଭବ, ଦେବି, ଦେଖି ଭବତଳେ
ଆଜି ! ମନେ ହୟ ଯେନ, ବାସବ ଆପନି,
ସ୍ୱରୀଶ୍ୱର, ସୁର-ବଳ-ଦଳ ସଙ୍ଗେ କରି,
ପ୍ରବେଶିଲା ଲଙ୍କାପୁରେ । କହ, କୃପାମୟି,
କୃପା କରି କହ, ଶୁନି, କୋନ୍ କୋନ୍ ରଥୀ
ରଣ-ହେତୁ ସାଜେ ଏବେ ମତ୍ତ ବୀରମଦେ ?"

କହିଲା, କମଲା ସତୀ କମଳନୟନା;–
"ହାୟ, ସଖୀ, ବୀରଶୂନ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲଙ୍କାପୁରୀ !
ମହାରଥୀକୁଳ-ଇନ୍ଦ୍ର ଆଛିଲ ଯାହାରା,
ଦେବ-ଦୈତ୍ୟ-ନର-ତ୍ରାସ, କ୍ଷୟ ଏ ଦୁର୍ଜୟ
ରଣେ ! ଶୁଭ କ୍ଷଣେ ଧନୁଃ ଧରେ ରଘୁମଣି !
ଓଇ ଯେ ଦେଖିଛ ରଥୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଚୂଡ଼-ରଥେ,
ଭୀମମୂର୍ତ୍ତି, ବିରୂପାକ୍ଷ ରକ୍ଷଃ-ଦଳ-ପତି,
ପ୍ରକ୍ଷ୍ୱେଡ଼ନଧାରୀ ବୀର, ଦୁର୍ବାର ସମରେ ।
ଗଜପୃଷ୍ଠେ ଦେଖ ଓଇ କାଳନେମି, ବଳେ
ରିପୁକୁଳ-କାଳ ବଳୀ, ଭିନ୍ଦିପାଳପାଣି !
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଦେଖ ଐ ତାଳବୃକ୍ଷାକୃତି
ତାଳଜଙ୍ଘା, ହାତେ ଗଦା, ଗଦାଧର ଯଥା
ମୁରାରି ! ସମରମଦେ ମତ୍ତ, ଐ ଦେଖ
ପ୍ରମତ୍ତ, ଭୀଷଣ ରକ୍ଷଃ, ବକ୍ଷଃ ଶିଳାସମ
କଠିନ ! ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯତ କତ ଆର କବ ?
ଶତ ଶତ ହେନ ଯୋଧ ହତ ଏ ସମରେ,
ଯଥା ଯବେ ପ୍ରବେଶୟେ ଗହନ ବିପିନେ
ବୈଶ୍ୱାନର, ତୁଙ୍ଗତର ମହୀରୁହବ୍ୟୂହ
ପୁଡ଼ି ଭସ୍ମରାଶି ସବେ ଘୋର ଦାବାନଳେ ।"

ଶୁଧିଲା ମୁରଳା ଦୂତୀ : "କହ, ଦେବୀଶ୍ୱରି,
କି କାରଣେ ନାହି ହେରି ମେଘନାଦ ରଥୀ
ଇନ୍ଦ୍ରଜିତେ – ରକ୍ଷଃ-କୁଳ-ହର୍ଯକ୍ଷ ବିଗ୍ରହେ ?
ହତ କି ସେ ବଳୀ, ସତି, ଏ କାଳ ସମରେ ?"

ଉତ୍ତର କରିଲା ରମା ସୁଚାରୁହାସିନୀ;–
"ପ୍ରମୋଦ-ଉଦ୍ୟାନେ ବୁଝି ଭ୍ରମିଛେ ଆମୋଦେ,
ଯୁବରାଜ, ନାହି ଜାନି ହତ ଆଜି ରଣେ
ବୀରବାହୁ; ଯାଓ ତୁମି ବାରୁଣୀର ପାଶେ,
ମୁରଳେ । କହିଓ ତାଁରେ ଏ କନକ-ପୁରୀ
ତ୍ୟଜିୟା, ବୈକୁଣ୍ଠଧାମେ ତ୍ୱରା ଯାବ ଆମି ।
ନିଜଦୋଷେ ମଜେ ରାଜା ଲଙ୍କା-ଅଧିପତି ।
ହାୟ, ବରିଷାର କାଳେ ବିମଳ-ସଲିଳା
ସରସୀ, ସମଳା ଯଥା କର୍ଦ୍ଦମ-ଉଦ୍ଗମେ,
ପାପେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲଙ୍କା ! କେମନେ ଏଖାନେ
ଆର ବାସ କରି ଆମି ? ଯାଓ ଚଳି, ସଖି,
ପ୍ରବାଳ-ଆସନେ ଯଥା ବସେନ ବାରୁଣୀ
ମୁକ୍ତାମୟ ନିକେତନେ । ଯାଇ ଆମି ଯଥା
ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ୍ ଆନି ତାରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଲଙ୍କା-ଧାମେ ।
ପ୍ରାକ୍ତନେର ଫଳ ତ୍ୱରା ଫଳିବେ ଏ ପୁରେ ।"

ପ୍ରଣମି ଦେବୀର ପଦେ, ବିଦାୟ ହଇୟା,
ଉଠିଲା ପବନ-ପଥେ ମୁରଳା ରୂପସୀ
ଦୂତୀ, ଯଥା ଶିଖଣ୍ଡିନୀ, ଆଖଣ୍ଡଳ-ଧନୁଃ-
ବିବିଧ-ରତନ-କାନ୍ତି ଆଭାୟ ରଞ୍ଜିୟା
ନୟନ, ଉଡ଼ୟେ ଧନୀ ମଞ୍ଜୁ କୁଞ୍ଜବନେ !

ଉତରି ଜଳଧି-କୂଳେ, ପଶିଲା ସୁନ୍ଦରୀ
ନୀଳ-ଅମ୍ବୁ-ରାଶି । ହେଥା କେଶବ-ବାସନା

ପଦ୍ମାକ୍ଷୀ, ଚଳିଲା ରକ୍ଷଃ-କୁଳ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଦୂରେ
ଯଥାୟ ବାସବତ୍ରାସ ବସେ ବୀରମଣି
ମେଘନାଦ । ଶୂନ୍ୟମାର୍ଗେ ଚଳିଲା ଇନ୍ଦିରା ।

କତ କ୍ଷଣେ ଉତରିଲା ହୃଷୀକେଶ-ପ୍ରିୟା,
ସୁକେଶିନୀ, ଯଥା ବସେ ଚିର-ରଣଜୟୀ
ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ । ବୈଜୟନ୍ତଧାମ-ସମ ପୁରୀ,–
ଅଳିନ୍ଦେ ସୁନ୍ଦର ହୈମମୟ ସ୍ତମ୍ଭାବଳୀ
ହୀରାଚୂଡ଼; ଚାରି ଦିଗେ ରମ୍ୟ ବନରାଜୀ
ନନ୍ଦନକାନନ ଯଥା । କୁହରିଛେ ଡାଳେ
କୋକିଳ; ଭ୍ରମରଦଳ ଭ୍ରମିଛେ ଗୁଞ୍ଜରି;
ବିକଶିଛେ ଫୁଲକୁଳ; ମର୍ମରିଛେ ପାତା;
ବହିଛେ ବାସନ୍ତାନିଳ; ଝରିଛେ ଝର୍ଝରେ
ନିର୍ଝର । ପ୍ରବେଶି ଦେବୀ ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ପ୍ରାସାଦେ,
ଦେଖିଲା ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ଦ୍ୱାରେ ଫିରିଛେ ନିର୍ଭୟେ
ଭୀମରୂପୀ ବାମାବୃନ୍ଦ, ଶରାସନ କରେ ।
ଦୁଳିଛେ ନିଷଙ୍ଗ-ସଙ୍ଗେ ବେଣୀ ପୃଷ୍ଠଦେଶେ ।
ବିଜଳୀର ଝଲା ସମ, ବେଣୀର ମାଝାରେ,
ରତ୍ନରାଜି, ତୂଣେ ଶର ମଣିମୟ ଫଣୀ !
ଉଚ୍ଚ କୁଚ-ଯୁଗୋପରି ସୁବର୍ଣ୍ଣ-କବଚ,
ରବି-କର-ଜାଳ ଯଥା ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କମଳେ ।
ତୂଣେ ମହାଖର ଶର; କିନ୍ତୁ ଖରତର
ଆୟତ-ଲୋଚନେ ଶର । ନବୀନ ଯୌବନ-
ମଦେ ମତ୍ତ, ଫେରେ ସବେ ମାତଙ୍ଗିନୀ ଯଥା
ମଧୁକାଳେ । ବାଜେ କାଞ୍ଚୀ, ମଧୁର ଶିଞ୍ଜିତେ,
ବିଶାଳ ନିତମ୍ବବିମ୍ବେ; ନୂପୁର ଚରଣେ ।
ବାଜେ ବୀଣା, ସପ୍ତସ୍ୱରା, ମୁରଜ, ମୁରଳୀ;
ସଙ୍ଗୀତ-ତରଙ୍ଗ, ମିଶି ସେ ରବେର ସହ,
ଉଥଳିଛେ ଚାରି ଦିଗେ, ଚିତ୍ତ ବିନୋଦିୟା ।
ବିହାରିଛେ ବୀରବର, ସଙ୍ଗେ ବରାଙ୍ଗନା
ପ୍ରମଦା, ରଜନୀନାଥ, ବିହାରେନ ଯଥା
ଦକ୍ଷ-ବାଳା-ଦଳେ ଲୟେ; କିମ୍ବା, ରେ ଯମୁନେ,
ଭାନୁସୁତେ, ବିହାରେନ ରାଖାଳ ଯେମତି
ନାଚିୟା କଦମ୍ବମୂଳେ, ମୁରଳୀ ଅଧରେ,
ଗୋପ-ବଧୂ-ସଙ୍ଗେ ରଙ୍ଗେ ତୋର ଚାରୁ କୂଳେ !

ମେଘନାଦଧାତ୍ରୀ ନାମେ ପ୍ରଭାଷା ରାକ୍ଷସୀ ।
ତାର ରୂପ ଧରି ରମା, ମାଧବ-ରମଣୀ,
ଦିଲା ଦେଖା, ମୁଷ୍ଟେ ଯଷ୍ଟି, ବିଶଦ-ବସନା ।

କନକ-ଆସନ ତ୍ୟାଜି, ବୀରେନ୍ଦ୍ରକେଶରୀ
ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ୍, ପ୍ରଣମିୟା ଧାତ୍ରୀର ଚରଣେ,
କହିଲା,- "କି ହେତୁ, ମାଥ, ଗତି ତବ ଆଜି
ଏ ଭବନେ ? କହ ଦାସେ ଲଙ୍କାର କୁଶଳ ।"

ଶିର ଚୁମ୍ବି, ଛଦ୍ମବେଶୀ ଅମ୍ବୁରାଶି-ସୁତା
ଉତ୍ତରିଲା;– "ହାୟ ! ପୁତ୍ର, କି ଆର କହିବ
କନକ-ଲଙ୍କାର ଦଶା ! ଘୋରତର ରଣେ,
ହତ ପ୍ରିୟ ଭାଇ ତବ ବୀରବାହୁ ବଳୀ !
ତାର ଶୋକେ ମହାଶୋକୀ ରାକ୍ଷସାଧିପତି,
ସସୈନ୍ୟେ ସାଜେନ ଆଜି ଯୁଝିତେ ଆପନି ।"

ଜିଜ୍ଞାସିଲା ମହାବାହୁ ବିସ୍ମୟ ମାନିୟା;–
"କି କହିଲା, ଭଗବତି ? କେ ବାଧିଲ କବେ
ପ୍ରିୟାନୁଜେ ? ନିଶା-ରଣେ ସଂହାରିନୁ ଆମି
ରଘୁବରେ; ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରିୟା କାଟିନୁ
ବରଷି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଶର ବୈରିଦଳେ; ତବେ
ଏ ବାରତା, ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ବାରତା, ଜନନି,

କୋଥାୟ୍ ପାଇଲେ ତୁମି, ଶୀଘ୍ର କହ ଦାସେ ।"
ରତ୍ନାକର ରତ୍ନୋତ୍ତମା ଇନ୍ଦିରା ସୁନ୍ଦରୀ
ଉତ୍ତରିଲା; – ହାୟ୍ ! ପୁତ୍ର, ମାୟାବୀ ମାନବ
ସୀତାପତି; ତବ ଶରେ ମରିୟା ବାଁଚିଲ ।
ଯାଓ ତୁମି ତ୍ୱରା କରି; ରକ୍ଷ ରକ୍ଷଃକୁଳ-
ମାନ, ଏ କାଳସମରେ, ରକ୍ଷଃ-ଚୂଡ଼ାମଣି !"

ଛିଁଡ଼ିଲା କୁସୁମଦାମ ରୋଷେ ମହାବଳୀ
ମେଘନାଦ; ଫେଲାଇଲା କନକ-ବଳୟ୍
ଦୂରେ; ପଦ-ତଳେ ପଡ଼ି ଶୋଭିଲ କୁଣ୍ଡଳ,
ଯଥା ଅଶୋକେର ଫୁଲ ଅଶୋକେର ତଳେ
ଆଭାମୟ୍ ! "ଧିକ୍ ମୋରେ" କହିଲା ଗମ୍ଭୀରେ
କୁମାର, "ହା ଧିକ୍ ମୋରେ ! ବୈରିଦଳ ବେଢ଼େ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲଙ୍କା, ହେଥା ଆମି ବାମାଦଳ ମାଝେ ?
ଏଇ କି ସାଜେ ଆମାରେ, ଦଶାନନାତ୍ମଜ
ଆମି ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ୍, ଆନ ରଥ ତ୍ୱରା କରି;
ଘୁଚାବ ଏ ଅପବାଦ, ବଧି ରିପୁକୁଳେ ।"

ସାଜିଲା ରଥୀନ୍ଦ୍ରର୍ଷଭ ବୀର-ଆଭରଣେ
ହୈମବତୀସୁତ ଯଥା ନାଶିତେ ତାରକେ
ମହାସୁର; କିମ୍ବା ଯଥା ବୃହନ୍ନଳାରୂପୀ
କିରୀଟି, ବିରାଟପୁତ୍ର ସହ, ଉଦ୍ଧାରିତେ
ଗୋଧନ, ସାଜିଲା ଶୂର, ଶମୀବୃକ୍ଷମୂଳେ ।
ମେଘବର୍ଣ୍ଣ ରଥ; ଚକ୍ର ବିଜଳୀର ଛଟା;
ଧ୍ୱଜ ଇନ୍ଦ୍ରଚାପରୂପୀ; ତୁରଙ୍ଗମ ବେଗେ
ଆଶୁଗତି । ରଥେ ଚଢ଼େ ବୀର-ଚୂଡ଼ାମଣି
ବୀରଦର୍ପେ, ହେନ କାଳେ ପ୍ରମୀଳା ସୁନ୍ଦରୀ,
ଧରି ପତି-କର-ଯୁଗ (ହାୟ୍ ରେ, ଯେମତି
ହେମଲତା ଆଲିଙ୍ଗୟେ୍ ତରୁ-କୁଳେଶ୍ୱରେ)
କହିଲା କାଁଦିୟା ଧନୀ; "କୋଥା ପ୍ରାଣସଖେ,
ରାଖି ଏ ଦାସୀରେ, କହ, ଚଲିଲା ଆପନି ?
କେମନେ ଧରିବେ ପ୍ରାଣ ତୋମାର ବିରହେ
ଏ ଅଭାଗୀ ? ହାୟ୍, ନାଥ, ଗହନ କାନନେ,
ବ୍ରତତୀ ବାଁଧିଲେ ସାଧେ କରି-ପଦ, ଯଦି
ତାର ରଙ୍ଗରସେ ମନଃ ନା ଦିୟା, ମାତଙ୍ଗ
ଯାୟ୍ ଚଲି, ତବୁ ତାରେ ରାଖେ ପଦାଶ୍ରମେ
ଯୂଥନାଥ । ତବେ କେନ ତୁମି, ଗୁଣନିଧି,
ତ୍ୟଜ କିଙ୍କରୀରେ ଆଜି ?" ହାସି ଉତ୍ତରିଲା
ମେଘନାଦ, "ଇନ୍ଦ୍ରଜିତେ ଜିତି ତୁମି, ସତି,
ବେଁଧେଛ ଯେ ଦୃଢ଼ ବାଁଧେ, କେ ପାରେ ଖୁଲିତେ
ସେ ବାଁଧେ ? ତ୍ୱରାୟ୍ ଆମି ଆସିବ ଫିରିୟା
କଲ୍ୟାଣି, ସମରେ ନାଶି ତୋମାର କଲ୍ୟାଣେ
ରାଘବେ । ବିଦାୟ୍ ଏବେ ଦେହ, ବିଧୁମୁଖି ।"

ଉଠିଲା ପବନ-ପଥେ, ଘୋରତର ରବେ,
ରଥବର, ହୈମପାଖା ବିସ୍ତାରିୟା ଯେନ
ଉଡ଼ିଲା ମୈନାକ-ଶୈଳ, ଅମ୍ବର ଉଜଳି !
ଶିଞ୍ଜିନୀ ଆକର୍ଷି ରୋଷେ, ଟଙ୍କାରିଲା ଧନୁଃ
ବୀରେନ୍ଦ୍ର, ପକ୍ଷୀନ୍ଦ୍ର ଯଥା ନାଦେ ମେଘ ମାଝେ
ଭୈରବେ । କାଁପିଲା ଲଙ୍କା, କାଁପିଲା ଜଳଧି !

ସାଜିଛେ ରାବଣରାଜା, ବୀରମଦେ ମାତି;–
ବାଜିଛେ ରଣ-ବାଜନା; ଗରଜିଛେ ଗଜ;
ହେଷେ ଅଶ୍ୱ; ହୁଙ୍କାରିଛେ ପଦାତିକ, ରଥୀ;
ଉଡ଼ିଛେ କୌଶିକ-ଧ୍ୱଜ; ଉଠିଛେ ଆକାଶେ
କାଞ୍ଚନ-କଞ୍ଚୁକ-ବିଭା । ହେନ କାଳେ ତଥା
ଦ୍ରୁତଗତି ଉତରିଲା ମେଘନାଦ ରଥୀ ।

ନାଦିଲା କର୍ବୂରଦଳ ହେରି ବୀରବରେ
ମହାଗର୍ବେ । ନମି ପୁତ୍ର ପିତାର ଚରଣେ,
କରଯୋଡ଼େ କହିଲା; – "ହେ ରକ୍ଷଃ-କୁଳ-ପତି,
ଶୁନେଛି, ମରିୟା ନାକି ବାଁଚିୟାଛେ ପୁନଃ
ରାଘବ ? ଏ ମାୟା, ପିଥ, ବୁଝିତେ ନା ପାରି !
କିନ୍ତୁ ଅନୁମତି ଦେହ; ସମୂଳେ ନିର୍ମୂଳ
କରିବ ପାମରେ ଆଜି ! ଘୋର ଶରାନଳେ
କରି ଭସ୍ମ, ବାୟୁ-ଅସ୍ତ୍ରେ ଉଡ଼ାଇବ ତାରେ;
ନତୁବା ବାଁଧିୟା ଆନି ଦିବ ରାଜପଦେ ।"

ଆଲିଙ୍ଗି କୁମାରେ, ଚୁମ୍ବି ଶିର, ମୃଦୁସ୍ୱରେ
ଉତ୍ତର କରିଲା ତବେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଲଙ୍କାପତି;
"ରାକ୍ଷସ-କୁଳ-ଶେଖର ତୁମି, ବତ୍ସ; ତୁମି
ରାକ୍ଷସ-କୁଳ-ଭରସା । ଏ କାଳ ସମରେ,
ନାହି ଚାହେ ପ୍ରାଣ ମମ ପାଠାଇତେ ତୋମା
ବାରଂବାର । ହାୟ, ବିଧି ବାମ ମମ ପ୍ରତି ।
କେ କବେ ଶୁନେଛେ ପୁତ୍ର, ଭାସେ ଶିଳା ଜଳେ,
କେ କବେ ଶୁନେଛେ, ଲୋକ ମରି ପୁନଃ ବାଁଚେ ?"

ଉତ୍ତରିଲା ବୀରଦର୍ପେ ଅସୁରାରି-ରିପୁ;–
"କି ଛାର ସେ ନର, ତାରେ ଡରାଓ ଆପନି,
ରାଜେନ୍ଦ୍ର ? ଥାକିତେ ଦାସ, ଯଦି ଯାଓ ରଣେ
ତୁମି, ଏ କଳଙ୍କ, ପିଥ, ଘୁଷିବେ ଜଗତେ ।
ହାସିବେ ମେଘବାହନ; ରୁଷିବେନ ଦେବ
ଅଗ୍ନି । ଦୁଇ ବାର ଆମି ହାରାନୁ ରାଘବେ;
ଆର ଏକ ବାର ପିଥ, ଦେହ ଆଜ୍ଞା ମୋରେ;
ଦେଖିବ ଏବାର ବୀର ବାଁଚେ କି ଔଷଧେ !"

କହିଲା ରାକ୍ଷସପତି;– "କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ ବଳୀ
ଭାଇ ମମ,– ତାୟ ଆମି ଜାଗାନୁ ଅକାଳେ
ଭୟେ; ହାୟ, ଦେହ ତାର, ଦେଖ, ସିନ୍ଧୁ-ତୀରେ
ଭୂପତିତ, ଗିରିଶୃଙ୍ଗ କିମ୍ବା ତରୁ ଯଥା
ବଜ୍ରାଘାତେ ! ତବେ ଯଦି ଏକାନ୍ତ ସମରେ
ଇଚ୍ଛା ତବ, ବତ୍ସ, ଆଗେ ପୂଜ ଇଷ୍ଟଦେବେ,–
ନିକୁମ୍ଭିଲା ଯଜ୍ଞ ସାଙ୍ଗ କର, ବୀରମଣି !
ସେନାପତି-ପଦେ ଆମି ବରିଣୁ ତୋମାରେ ।
ଦେଖ, ଅସ୍ତାଚଳଗାମୀ ଦିନନାଥ ଏବେ;
ପ୍ରଭାତେ ଯୁଝିଓ, ବତ୍ସ, ରାଘବେର ସାଥେ ।"

ଏତେକ କହିୟା ରାଜା, ଯଥାବିଧି ଲୟେ
ଗଙ୍ଗୋଦକ, ଅଭିଷେକ କରିଲା କୁମାରେ ।
ଅମନି ବନ୍ଦିଲ ବନ୍ଦୀ, କରି ବୀଣାଧ୍ୱନି
ଆନନ୍ଦେ; "ନୟନେ ତବ, ହେ ରାକ୍ଷସ-ପୁରି,
ଅଶ୍ରୁବିନ୍ଦୁ; ମୁକ୍ତକେଶୀ ଶୋକାବେଶେ ତୁମି;
ଭୂତଳେ ପଡ଼ିୟା, ହାୟ, ରତନ-ମୁକୁଟ,
ଆର ରାଜ-ଆଭରଣ, ହେ ରାଜସୁନ୍ଦରି,
ତୋମାର ! ଉଠ ଗୋ ଶୋକ ପରିହାର, ସତି ।
ରକ୍ଷଃ-କୁଳ-ରବି ଓଇ ଉଦୟ-ଅଚଳେ ।
ପ୍ରଭାତ ହଇଲ ତବ ଦୁଃଖ-ବିଭାବରୀ !
ଉଠ ରାଣି, ଦେଖ, ଓଇ ଭୀମ ବାମ କରେ
କୋଦଣ୍ଡ, ଟଙ୍କାରେ ଯାର ବୈଜୟନ୍ତ-ଧାମେ
ପାଣ୍ଡୁବର୍ଣ୍ଣ ଆଖଣ୍ଡଳ ! ଦେଖ ତୂଣ, ଯାହେ
ପଶୁପତି-ତ୍ରାସ ଅସ୍ତ୍ର ପାଶୁପତ-ସମ !
ଗୁଣି-ଗଣ-ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୁଣୀ, ବୀରେନ୍ଦ୍ର-କେଶରୀ,
କାମିନୀରଞ୍ଜନ ରୂପେ, ଦେଖ ମେଘନାଦେ !
ଧନ୍ୟ ରାଣୀ ମନ୍ଦୋଦରୀ ! ଧନ୍ୟ ରକ୍ଷଃ-ପତି

ନୈକଷେୟ ! ଧନ୍ୟ ଲଙ୍କା, ବୀରଧାତ୍ରୀ ତୁମି !
ଆକାଶ-ଦୁହିତା ଓଗୋ ଶୁନ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି,
କହ ସବେ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠେ, ସାଜେ ଅରିନ୍ଦମ
ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ୍ । ଭୟାକୁଳ କାଁପୁକ ଶିବିରେ
ରଘୁପତି, ବିଭୀଷଣ, ରକ୍ଷଃ-କୁଳ-କାଳି,
ଦଣ୍ଡକ-ଅରଣ୍ୟଚର କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାଣୀ ଯତ ।"
ବାଜିଲ ରାକ୍ଷସ-ବାଦ୍ୟ, ନାଦିଲ ରାକ୍ଷସ;–
ପୂରିଲ କନକ-ଲଙ୍କା ଜୟ୍ ଜୟ୍ ରବେ ।

ଇତି ଶ୍ରୀମେଘନାଦବଧେ କାବ୍ୟେ ଅଭିଷେକୋ ନାମ ପ୍ରଥମଃ ସର୍ଗଃ ।

ବାଂଲା ଠୁ ରୋମାନ ହରଫ, କାଗଜରେ:

ଅମିତା ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ

କାଗଜ ଠୁ ହାର୍ଡ-ଡିସ୍କ

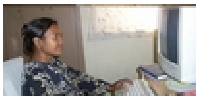

ସଂଯୁକ୍ତା କାଁହାର

http://www.iopb.res.in/~somen/madhu.html
email:somen@iopb.res.in